

Korelacja nauczania religii z innymi przedmiotami szkolnymi w nauczaniu przedszkolnym oraz klas I–IV szkoły podstawowej

KAMILLA FREJUSZ*

Akademia Katolicka w Warszawie, Collegium Bobolanum, Warszawa, Polska

Korelacja, jako jedna z zasad dydaktycznych, poddawana jest badaniom i naukowej refleksji na gruncie edukacji. Zasada ta odnosi się także do nauczania religii. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie obszarów, konkretnych przedmiotów szkolnych oraz zawartych w nich treści, do których odnoszą się najważniejsze dokumenty katechetyczne postulujące zasadę korelacji. Analiza tych treści odniesiona została do dwóch etapów edukacyjnych: nauczania przedszkolnego oraz klas I–IV szkoły podstawowej. Dla pełniejszej analizy podejmowanego tematu najpierw sprecyzowane zostało samo pojęcie korelacji, jego rozumienie w pedagogice i katechetyce. Następnie ukazano funkcje i wymiary korelacji. Dalej zaprezentowano obszary i przedmioty (jak i konkretne treści), na które wskazują najnowsze dokumenty katechetyczne w kontekście korelacji nauczania religii z innymi przedmiotami. W końcu sformułowano konkretne wnioski oraz postulaty powstałe na kanwie przeprowadzonej analizy.

SŁOWA KLUCZOWE: dokumenty katechetyczne, korelacja, nauczanie religii, nauczyciele religii.

The correlation between religious education and other school subjects in pre-primary education and grades I-IV of primary school

Correlation, as one of the didactic principles, lends itself to research and scientific reflection in the field of education. This principle also applies to the teaching of religion. The aim of this article is to show the areas, specific school subjects and their content, which are referred to in the most important catechetical documents postulating the principle of correlation. The analysis of this content relates to two educational stages: pre-school teaching and I-IV grades of primary school. First, the concept of correlation itself, and its understanding in pedagogy and catechetics, is defined for a more complete analysis. Second, the functions and dimensions of correlation are demonstrated and are followed by the presentation of the areas and subjects (as well as specific content) indicated in the most recent catechetical documents with respect to the correlation between the teaching of religion and other subjects. Finally, conclusions and recommendations are formulated as a result of the analysis.

KEYWORDS: catechetical documents, correlation, religious education, teachers of religion.

*E-mail: kamifrejusz@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7620-6599

Wprowadzenie

Nauczanie religii w szkole podlega wielu zmianom programowym regulowanym rozporządzeniami Ministra Edukacji i Nauki, podstawami programowymi Konferencji Episkopatu Polski [KEP], programami nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski [KWKKEP] oraz licznymi dokumentami katechetycznymi. We wszystkich tych dokumentach odnajdujemy postulat korelacji nauczania religii z innymi przedmiotami szkolnymi. Niektóre z nich przedstawiają konkretne propozycje realizacji w odniesieniu do poszczególnych przedmiotów. Propozycje te są zróżnicowane w zależności od etapów edukacyjnych. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie obszarów, konkretnych przedmiotów szkolnych oraz zawartych w nich treści, do których odnoszą się najważniejsze dokumenty katechetyczne, postulując zasadę korelacji na dwóch etapach edukacyjnych: nauczania przedszkolnego oraz klas I–IV szkoły podstawowej. Dla pełniejszej analizy podejmowanego tematu najpierw sprecyzowane zostanie samo pojęcie korelacji, jego rozumienie w pedagogice i katechetyce. Następnie ukazane zostaną funkcje i wymiary korelacji. W końcu zaprezentowane zostaną obszary i przedmioty (jak i konkretne treści), na które wskazują najnowsze dokumenty katechetyczne w kontekście korelacji nauczania religii z innymi przedmiotami oraz konkretne wnioski powstałe na kanwie przeprowadzonej analizy.

1. Korelacja jako kategoria pedagogiczna

Korelacja jest zarówno kategorią pedagogiczną, jak i katechetyczną. Jednak samo pojęcie korelacji (łac. *cum* współ-, *relatio* zależność), jak słusznie podkreśla Piotr Tomasik, w nieco odmienny sposób rozumiane jest w literaturze pedagogicznej i katechetycznej (Tomasik, 2004). W naukach pedagogicznych pojęcie korelacji ma długą historię. Korelacja, choć różnie określana, była jednym z wymogów skutecznego nauczania już w dziełach klasyków pedagogiki (Sztobryn, 2015). I tak już Jan Amos Komeński, opisując projekt systemowego procesu uczenia, podkreślał konieczność związania tego procesu z życiem (Komeński, 1956). Johann Heinrich Pestalozzi zwracał uwagę na potrzebę kształtowania w umyśle wychowanka struktur treściowych poprzez scalone obrazy rzeczywistości otaczającej go. Johann Friedrich Herbart wskazywał na ideę rozwijania zainteresowań. Literatura przedmiotu dotycząca korelacji wiele uwagi poświęca wpływowi koncepcji Johna Deweya na rozwój pojęcia i zrozumienie potrzeby korelacji (Duraj-Nowakowa, 1997, za: Tomasik, 2004). Dewey uważał, że nauczanie powinno ściśle łączyć współoddziaływanie szkolne z innymi pozaszkolnymi doświadczeniami. Nauka szkolna ma za zadanie zapewnienie ciągłości i jednorodności z tym, co uczeń przyswaja poza szkołą (Melosik, 2003). Célestin Freinet kładł nacisk na nauczanie poprzez pracę i zabawę. Pierwszym terminem, jaki pojawia się w połączeniu z dzisiejszym rozumieniem korelacji w pedagogice, jest integracja. Spośród najbardziej znanych sposobów rozumienia tego pojęcia podaje się: integrację wiedzy (tworzenie spójnej całości w danej dziedzinie), integrację zabiegów edukacyjnych (w celu pełnego rozwoju ucznia we wszystkich sferach jego osobowości), integrację środowisk wychowawczych (polegającą na współdziałaniu szkoły z rodziną i środowiskiem lokalnym w celu stworzenia jak najlepszych warunków dla edukacji wychowanków). Inne pochodne określenia to rozwiązania instytucjonalne w postaci kształcenia zintegrowanego, nauczania zintegrowanego czy przedmiotów zintegrowanych (Tomasik, 2004).

Współcześnie w pedagogice korelację w nauczaniu określa się jako łączenie ze sobą treści, które zawarte są w różnych przedmiotach nauczania. Zdaniem Wincentego Okonia tradycyjne rozumienie korelacji w nauczaniu

sprawdza się do synchronizacji w nauczaniu zbliżonych do siebie treści różnych przedmiotów, a więc np. wyprzedzanie lub zbieżność pewnych tematów z historii z odpowiednimi tematami z historii literatury czy tematów z matematyki z tematami z geografii lub fizyki. Bardziej współczesne rozumienie korelacji polega na merytorycznym wiązaniu ze sobą treści z różnych przedmiotów nauczania i tworzeniu układów integrujących w sobie treści tych przedmiotów. Taka korelacja sprzyja transferowi wiedzy z jednego przedmiotu nauczania do innych, rozbudza i rozwija myślenie naukowe oraz pozwala zrozumieć, na czym polega wielorakie, teoretyczne i praktyczne, stosowanie wiedzy (Okoń, 2001, s. 182).

2. Korelacja jako kategoria katechetyczna

Po raz pierwszy w sposób wyraźny pojęcie korelacji w odniesieniu do nauczania religii zastosowane zostało podczas Ogólnopolskiego Synodu Biskupów Niemieckich, który w 1976 r. podjął decyzję oparcia odnowy nauczania religii w szkole na zasadzie korelacji. Rok później zasada ta została uznana za podstawową zasadę katechizacji w niemieckich szkołach (Kiciński, 2011). Pojęcie korelacji w katechetyce pojawiło się wtórnie. Zaczepnięto je z teologii systematycznej Paula Tillicha (Tillich, 1997). Korelacja rozumiana jest tutaj jako zasada pomagająca przedstawić katechizowanym egzystencjalny wymiar wiary, ułatwiająca zrozumienie sytuacji życiowej człowieka w świetle orędzia biblijnego oraz prawa Bożego. Stawianie pytań o charakterze egzystencjalnym (charakterystyczne dla tej metody) ma na celu większe zrozumienie treści wiary. Powiązanie tych treści z rzeczywistością i problemami człowieka wpływa na proces dojrzewania w wierze oraz na procesy uspołecznienia, jak i interakcji uczniów (Kusz, 2002). Jednak podkreślenie egzystencjalnego wymiaru katechezy, konieczności odniesienia jej do sytuacji życiowej wychowanka, to nie jest jedyne rozumienie korelacji w katechetyce.

Korelacja w katechezie rozważana jest na dwóch płaszczyznach. Jan Szpet, podejmując rozważania nad znaczeniem korelacji w katechezie, dostrzegł z jednej strony potrzebę stosowania korelacji między doświadczeniem ludzkim a orędziem Objawienia, z drugiej natomiast potrzebę dokonania integracji wiedzy w określonej dziedzinie (korelacja jako jedna z zasad dydaktycznych). W odniesieniu do nauczania religii wyróżnił on dwie płaszczyzny korelacji: płaszczyznę korelacji wewnętrznej (integrującą różne wymiary katechetyczne: biblijny, doktrynalny, liturgiczny, moralny, egzystencjalny) oraz płaszczyznę korelacji zewnętrznej (tzw. korelacji międzyprzedmiotowej wynikającej z faktu, że nauczanie religii jest jednym z wielu przedmiotów szkolnych; Szpet, 1999; Tomasik, 2004). Pierwsza z płaszczyzn (w nawiązaniu to teologii systematycznej) obejmuje refleksję nad korelacją oznaczającą przede wszystkim „wzajemny proces współzależności ludzkiej egzystencji i orędzia chrześcijańskiego w konkretnym historycznym wcieleniu Słowa Bożego” (Kiciński, 2022, s. 382). Już w adhortacji z 1979 r. odnajdujemy sprzeciw wobec katechezy bazującej na samej doktrynie, jak i na samym doświadczeniu. Jan Paweł II przestrzega, we wspomnianym dokumencie, przed przeciwstawianiem

katechezy wychodzącej od życia, katechezie tradycyjnej, która jest doktrynalna i ma swoje określone drogi i strukturę. Prawdziwa katecheza jest zawsze uporządkowanym i systematycznym wprowadzeniem w Objawienie [...]. Objawienie to nie jest jednak ani oderwane od życia, ani mu jak gdyby sztucznie przeciwstawiane (Jan Paweł II, 22, 1979).

Aspekt ten podkreślony jest szczególnie przez autorów Dyrektorium o katechizacji. Fakt, że tajemnica wcielenia stanowi inspirację dla pedagogii katechetycznej ma swoje konsekwencje dla metodologii katechezy, która musi odnosić się do Słowa Bożego, odpowiadając jednocześnie autentycznym ludzkim doświadczeniom. Zasadę wierności Bogu i człowiekowi należy przeżywać tak, aby nie przeciwstawiać sobie metod i treści, nie rozdzielać ich czy też traktować jako niezależnych od siebie. W najnowszym dyrektorium odnajdujemy jednoznaczną wskazówkę dotyczącą wyboru metodologii. Zdaniem jego autorów, treści katechezy nie mogą być poddawane jakiegokolwiek dowolnie obranej metodzie. Wybrana metoda ma odzwierciedlać naturę ewangelicznego orędzia wraz z jego źródłami, ma uwzględniać konkretne uwarunkowania wspólnoty oraz poszczególnych jej członków. Wychowawczy cel katechezy determinuje wybór odpowiedniej metodologii. Niemniej, warto pamiętać, że katecheza nie opiera się wyłącznie na jednej metodzie, lecz jest otwarta na korzystanie z różnych metod (czerpiąc z pedagogiki, dydaktyki). Co więcej, jak stwierdzają autorzy wspomnianego dokumentu, historia pokazuje, że „wartościowe dla katechezy mogą okazywać się zarówno te ścieżki metodologiczne, które koncentrują się na wydarzeniach życia, jak i skierowane głównie na orędzie wiary. Zależy to od konkretnej sytuacji osób, będących podmiotami katechezy” (Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji [PE], 2020, s. 196).

Druga płaszczyzna korelacji podejmowana jest w dokumentach katechetycznych w związku z nauczaniem religii w szkole. Polega ona na korelacji z przedmiotami szkolnymi (Kiciński, 2011) bądź z wiadomościami ze źródeł pozaszkolnych (Czupryński i Zellma, 2020). Realizacja zasady korelacji w takim ujęciu wymaga „zainteresowania się nauczyciela religii materiałem programowych przedmiotów pokrewnych, [realizuje się przez] pozostawanie w bezpośrednim kontakcie z nauczycielami tych przedmiotów, a także na bieżącym śledzeniu, co dzieje się w świecie naukowym” (Szpet, 1999, s. 116). Właśnie ten aspekt, z racji podjętego tematu, zasługuje na przybliżenie oraz analizę poprzez ukazanie konkretnych przykładów korelacji nauczania religii z innymi przedmiotami na etapie nauczania przedszkolnego oraz klas I–IV.

W Polsce, w latach od 1999 do 2009 postulat korelacji w nauczaniu religii dotyczył zarówno przedmiotów szkolnych, jak i ścieżek edukacyjnych (Zellma, 2011b; Wołkiewicz, 2018). Program nauczania religii z 2001 r. zawierał korelację ze szkolnymi przedmiotami ogólnokształcącymi, ścieżkami edukacyjnymi oraz z katechezą parafialną i rodzinną. Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach z 2010 r. znacznie rozszerzył propozycję korelacji od wychowania przedszkolnego, poprzez całą edukację szkolną, zarówno w szkołach ogólnodostępnych, jak i specjalnych (Kiciński, 2011). W dokumencie tym korelacja na lekcji religii obejmowała odwołanie się do przedmiotów szkolnych. Autorzy tych dokumentów słusznie określili ją jako korelację z edukacją szkolną (Zellma, 2011b). Potwierdzili jednocześnie prawdę, zawartą w Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce, że nauczanie religii nie sytuje się wobec pozostałych przedmiotów nauczania jako coś dodatkowego, ale „stanowi element koniecznego dialogu interdyscyplinarnego. Z tego powodu należy dążyć, na ile zezwalają i umożliwiają to cele katechetyczne, do skorelowania treści nauczania religii

z treściami pozostałych przedmiotów szkolnych” (KEP, 2001, s. 69). W podobny sposób tematykę korelacji podejmują autorzy najnowszej Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce. Czytamy w niej, że „korelacja nauczania religii z edukacją szkolną ma uwzględniać te treści przedmiotów nauczania, które są istotne z punktu widzenia celów katechetycznych nauczania religii” (KEP, 2018, s. 14). Dlatego m.in. Podstawa programowa Kościoła katolickiego w Polsce zawiera syntezę analogicznego dokumentu prawa szkolnego, przyjmuje pojęcia i sformułowania zrozumiałe dla autorów programów oświatowych, którzy z pozycji innych przedmiotów szkolnych, chcieliby zaproponować nauczaniu religii integrowanie treści.

3. Funkcje korelacji

Powszechne rozumienie korelacji najczęściej sprowadza się do jej funkcji integrującej. Niezmiernie ważną w tym kontekście jest uwaga, że korelacja nauczania religii z całością edukacji szkolnej oznacza, „w zależności od konkretnego kontekstu szkolnego, nie tylko podejmowanie funkcji integrującej, ale niekiedy uzupełniającej lub polemicznej” (KEP, 2001, s. 14). Pierwsza z tych funkcji, zdaniem Tomasika, stanowi najbardziej podstawową i pożądaną funkcję nauczania religii wobec innych zajęć. Ma ona miejsce wówczas, kiedy każdy z przedmiotów przekazuje informacje, które wzajemnie się uzupełniają, a nawet potwierdzają. Co więcej, jest to zauważalne dla ucznia. Kolejna z funkcji, uzupełniająca, powinna zostać podejmowana w nauczaniu religii wtedy, kiedy pewne zagadnienia nie są podejmowane w ramach innych przedmiotów, choć należą do nich metodologicznie lub treściowo. W takiej sytuacji (bez względu na to, czy nauczyciel lub program w sposób uprawniony dokonał selekcji materiału, czy też świadomie przemilcza pewne informacje) nauczanie religii powinno podjąć funkcję uzupełniającą (wynikająca z potrzeb danego tematu). Nauczyciel religii powinien uzupełnić wiedzę uczniów. Ostatnia z funkcji – polemiczna – jest odpowiedzią na problem pojawienia się nieścisłości, błędów i przekłamań w nauczaniu innych przedmiotów. Może to się dokonywać na poziomie celów programowych, treści kształcenia, podręczników czy też praktyki nauczania. W kontekście wymienionych funkcji ważnym jest uzmysłowienie sobie, że granice między zakresami poszczególnych funkcji nie zawsze są widoczne (Tomasik, 2003).

Funkcja uzupełniająca przechyla się w kierunku integrowania, gdy napotyka na lukę w materiale przedmiotu nauczania wynikłą z konieczności naturalnej redukcji materiału. Funkcja uzupełniająca bliska jest polemicznej, gdy luka staje się zamierzoną białą plamą, których również nie brak we współczesnym nauczaniu przedmiotów szkolnych (Tomasik, 2003, s. 13).

4. Wymiary korelacji

Zgodnie z najnowszą podstawą programową katechezy, stosowanie korelacji międzyprzedmiotowej posiada potrójny wymiar. Jest ono potrzebne zarówno ze względów katechetycznych (łączy bowiem doświadczenie życia z wiarą chrześcijańską), dydaktycznych (pozwala łatwiej przyswoić te same treści omawiane w różnych aspektach na poszczególnych lekcjach), jak i wychowawczych (pozwala ukazać uczniom jedność prawdy i szacunek do niej; KEP 2018). Względy katechetyczne wydają się być szczególnie istotne w kontekście badań przeprowadzonych w 2022 r. na temat powodów odchodzenia Polaków z Kościoła. Ich autorzy podają, że wśród motywów i powodów rezygnacji z praktyk religijnych

najczęściej deklarowano różnie wyrażany brak potrzeby, obojętność (17%). [...] Badani częściej deklarowali obojętność niż brak wiary (11%). Jeszcze rzadziej deklarowali zmianę światopoglądu, wyznania (3%), ateizm (3%) lub agnostycyzm (1%). Najrzadziej zaś odrzucali religię jako budy, zabobon i narzędzie oglupiania społeczeństwa (1%). Warto zauważyć, że równie rzadkie (1%) jest opowiedzenie się po stronie nauki przeciwstawionej religii" (Centrum Badania Opinii Społecznej, 2022, s. 5).

Trudno mówić o poczuciu łączności doświadczenia życia z wiarą (katechetyczny wymiar korelacji) przy jednoczesnej postawie obojętności, braku potrzeby uczestniczenia w praktykach religijnych. Stąd też właśnie katechetyczny wymiar korelacji wydaje się szczególnym wyzwaniem współczesności wobec nauczania religii w szkole. O ile istnienie wymiaru dydaktycznego (pozwalającego łatwiej przyswoić te same treści omawiane w różnych aspektach na poszczególnych lekcjach) i wychowawczego (pozwalającego ukazać uczniom jedność prawdy i szacunek do niej) wydaje się w jakiejś mierze potwierdzone w przedstawionych badaniach, o tyle wymiar katechetyczny jawi się jako najmniej dostrzegalny.

5. Korelacja nauczania religii w nauczaniu przedszkolnym oraz klas I–IV szkoły podstawowej

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego (Minister Edukacji Narodowej [MEN], 2017), obowiązująca od 2017 roku, za cel wychowania stawia wsparcie całościowego rozwoju dziecka. Wsparcie to realizowane powinno być „przez proces opieki, wychowania i nauczania-uczenia się, co umożliwi dziecku odkrywanie własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń na drodze prowadzącej do prawdy, dobra i piękna. W efekcie takiego wsparcia dziecko osiąga dojrzałość do podjęcia nauki na pierwszym etapie edukacji” (MEN, 2017, s. 2). Jako pierwsze z zadań, koniecznych do realizacji na tym etapie edukacyjnym, autorzy dokumentu przedstawiają „wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka poprzez organizację warunków sprzyjających nabywaniu doświadczeń w fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym obszarze jego rozwoju” (MEN, 2017, s. 2). W nawiązaniu do tych obszarów również autorzy Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce w ramach korelacji nauczania religii z wychowaniem przedszkolnym wymieniają poszczególne zadania (KEP, 2018). Są one sformułowane w odniesieniu do treści nauczania religii także w najnowszym Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach. Na tym etapie edukacyjnym założeniem tematycznym nauczania religii jest wprowadzenie w życie religijne. I tak w obszarze rozwoju fizycznego autorzy programu podkreślają wykorzystanie zabaw ruchowych, konstrukcyjnych, jak i ćwiczeń kształtujących nawyk utrzymywania prawidłowej postawy ciała podczas inscenizacji wydarzeń biblijnych. W obszarze rozwoju emocjonalnego uwypukla się rozpoznawanie podstawowych emocji, radzenia sobie z ich przeżywaniem w poszczególnych sytuacjach na katechezie oraz adaptację związaną z pierwszymi doświadczeniami w przedszkolu w kontekście poznawanych wydarzeń biblijnych i liturgicznych. W obszarze rozwoju społecznego autorzy programu kładą nacisk na budowanie poczucia wartości własnej osoby i innych osób w oparciu o poznawaną rzeczywistość religijną, nawiązywanie relacji rówieśniczych w duchu wartości inspirowanych Bożym objawieniem, poczucie przynależności do rodziny, narodu, grupy przedszkolnej

oraz innych, odkrywanie przyjaźni z Panem Jezusem, rozwijanie nawyków stosowania zwrotów grzecznościowych i religijnych, współdziałanie z innymi dziećmi i dorosłymi na podstawie poznawanych treści religijnych. W obszarze rozwoju poznawczego podkreślone zostają: wspomaganie w odróżnianiu elementów rzeczywistości materialnej od duchowej, umiejętność odpowiadania na pytania oraz ustalania kolejności poznawanych zdarzeń, przyporządkowanie podstawowych pojęć związanych ze zjawiskami przyrodniczymi do świąt roku liturgicznego (KWKKEP, 2018). Wszystkie te elementy znajdują swoje odzwierciedlenie w tematyce poszczególnych lekcji religii.

W odniesieniu do kolejnego etapu edukacyjnego (dla autorów Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce są to klasy I–IV szkoły podstawowej, w Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej drugi etap edukacyjny obejmuje klasy I–III szkoły podstawowej) Podstawa programowa kształcenia ogólnego wymienia edukację polonistyczną, matematyczną, społeczną, muzyczną, plastyczną, techniczną, informatyczną oraz języka obcego nowożytnego (Podstawa ogólna). Do każdego z tych typów edukacji nawiązują szczegółowo autorzy programu nauczania religii. Najwięcej odniesień odnajdujemy do edukacji polonistycznej (klasy I–III) oraz języka polskiego (klasy IV). Autorzy programu wymieniają następujące elementy korelacji z edukacją szkolną: słownictwo i dobieranie odpowiednich słów do wypowiedzi, przykłady bohaterów lektur lub filmów (prezentujących: postawę miłości bliźniego; zachowujących bądź nie przykazania Boże; konkretne relacje i emocje, przykłady przyjaźni i poświęcenia, władców i królów, odpowiedzialność za siebie i innych, postawy przepraszania i przebaczenia w relacjach z ludźmi, postawy słuchania i nieposłuszeństwa, wdzięczności i niewdzięczności), pisanie wielką i małą literą (pojęcie Kościoła i kościoła, świąt religijnych), analiza tekstów (modlitw, biblijnych), czytanie ze zrozumieniem, znajomość zwyczajów regionalnych, znajdowanie epitetów i porównań. W nawiązaniu do edukacji społecznej, w programie nauczania religii wymieniane są następujące komponenty: zabawy integracyjne mające na celu zapoznanie z zespołem klasowym i katechetą, zasady zachowania się w szkole i na podwórku, postawa szacunku wobec innych, prawa i obowiązki we wspólnotach, w których żyje uczeń, wzajemne relacje w poszczególnych wspólnotach ludzkich, znajomość zwyczajów świątecznych, pojęcie odpowiedzialności, potrzeba norm społecznych, dobro wspólne, odpowiedzialność za wspólnoty, w których żyje uczeń, wzajemna pomoc. W ramach edukacji muzycznej podkreślony zostaje przede wszystkim wspólny śpiew oraz znajomość wybranych pieśni związanych z danym tematem, umiejętność rozpoznawania głosów z otoczenia, postawa ciszy. W nawiązaniu do edukacji plastycznej oraz informatycznej autorzy programu wymieniają: omawianie obrazów lub zdjęć związanych z tematyką lekcji, rysowanie i kolorowanie, wycinanie, tworzenie plakatu, rozpoznawanie i nazywanie dziedzin sztuk plastycznych, wypowiadanie się na temat oglądanych dzieł sztuki plastycznej, przedmiotów, obiektów, opis dzieła sztuki. W odniesieniu do edukacji przyrodniczej w programie nauczania religii odnajdujemy następujące jej elementy: obserwacja przyrody, nazywanie roślin i zwierząt, szacunek wobec przyrody, stosunek do zwierząt, opieka nad zwierzętami, odpowiedzialność za świat, funkcjonowanie ciała człowieka, dojrzewanie, rozpoznawanie zachowań prowadzących do uzależnień, potrzeby fizyczne i psychiczne człowieka. Odnośnie do obcego języka nowożytnego korelacja dotyczy przede wszystkim znajomości słownictwa religijnego oraz modlitw. Choć w Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce w ramach korelacji z edukacją informatyczną (w klasach I–IV) odnajdujemy zapis dotyczący właściwego korzystania

z narzędzi i mediów elektronicznych oraz przestrzegania prawa i bezpieczeństwa w sieci, to niestety w Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach nie znajdujemy takiego odniesienia (które wydaje się ważne, np. w tematach dotyczących szacunku wobec innych, dekalogu itp.). Również w nawiązaniu do edukacji matematycznej na omawianym etapie edukacyjnym wymieniane są tylko treści dotyczące znaku krzyża (orientacja przestrzenna, lewa i prawa strona własnego ciała, pion i poziom). Żadnych odniesień, na tym etapie edukacyjnym, nie odnajdziemy także do wychowania fizycznego ani etyki. W kwestii wychowania fizycznego, jak słusznie anonsuje Marian Zając, nietrudno odnaleźć liczne wspólne obszary treściowe i wychowawcze. Należą do nich m.in. tematy związane z piątym przykazaniem (podkreślającym troskę o zdrowie i życie), odpowiedzialność za własne ciało i jego kondycję, pogłębienie wiedzy i umiejętności dotyczącej przygotowania organizmu do funkcjonowania w konkretnym środowisku i klimacie, wyrabianie nawyków niezrażania się porażkami (Zając, 2011).

Jeszcze mniej zrozumiałą jest brak korelacji w odniesieniu do lekcji etyki. Temat korelacji lekcji religii z etyką bardzo rzadko jest podejmowany w polskich opracowaniach. Jak słusznie apeluje Jerzy Kostorz, konieczna jest refleksja nad korelacją lekcji religii z etyką. Choć obecny status prawny etyki i nauczania religii sprawia, że często uczniowie albo wybierają tylko jeden z wymienionych przedmiotów szkolnych, albo całkowicie rezygnują z udziału w jednych i drugich zajęciach (mogą bowiem nie wybrać żadnego z wymienionych przedmiotów szkolnych, co oznacza, że w ogóle nie muszą uczestniczyć w lekcjach religii i etyki) to jednak etyka od dawna jest obecna w ramowych planach i programach kształcenia ogólnego w polskim systemie edukacyjnym (Kostorz, 2018). Co więcej, najnowsze doniesienia prasowe sygnalizują, że Ministerstwo Edukacji i Nauki planuje obligatoryjnie wprowadzić zajęcia z etyki. Uczniowie byłiby zobowiązani do uczestnictwa bądź w lekcjach etyki, bądź religii albo obydwu z nich. W tym kontekście szczególnie istotnym zadaniem wydaje się podjęcie tematu korelacji etyki z nauczaniem religii. Korelacja ta

pozwoliłaby przede wszystkim uzupełnić dyskusje na temat norm i zasad moralnych oraz wartości wyznawanych przez człowieka w ramach zajęć z etyki. Pomogłaby też w poszerzaniu kryteriów oceny postępowania człowieka o odwołanie do tekstów biblijnych, nauczania Kościoła i życia świętych. Jest to ważne, gdyż chroni przed fragmentaryczną wiedzą czy też przed jej zafałszowaniem oraz przed subiektywizmem, pragmatyzmem i relatywizmem moralnym. Jednocześnie mogłaby pomóc uczniom w rozpoznawaniu wartości i ich interioryzowaniu oraz w kształtowaniu postaw społecznych (Kostorz, 2018, s. 97).

Korelacja ta jest szczególnie istotna w kontekście kontrowersyjnych treści, uwzględniających różne koncepcje filozoficzne oraz życie w ponowoczesności. Podstawowe pojęcia związane z oceną moralną (zło, dobro, cnota, wada, sumienie, prawo stanowione, prawo naturalne, godność, prawa człowieka i wiele innych) rozpatrywane na etyce w powiązaniu z doświadczeniem uczniów podlegających wpływom kultury ponowoczesności i interpretujących je według narzucanych zasad życia społecznego i indywidualnego, wymagają uzupełnienia w ramach lekcji religii o naukę Kościoła. Ważną byłaby tutaj także polemika z treściami poznawanymi na lekcjach etyki a dotykającymi tzw. tematów delikatnych, jak np. zagadnień bioetycznych. Lekcje etyki nie stanowią żadnej konkurencji dla nauczania religii. Przeciwnie, stanowią szansę na korelację w jej funkcji uzupełniającej, polemicznej i integrującej. To z kolei, jak słusznie podkreśla Kostorz, pozwala nie tylko poszerzać wiedzę uczniów, ale również uzdalnia ich do postępowania zgodnego z poznawanymi wartościami oraz obowiązującymi normami życia społecznego (Kostorz, 2018).

Wnioski

Wstępna analiza korelacji międzyprzedmiotowej w nauczaniu religii w przedszkolu oraz klasach I–IV szkoły podstawowej pozwala na sformułowanie następujących wniosków. Po pierwsze, należy zauważyć, że proponowane, zarówno w podstawie programowej, jak i programie nauczania religii, treści dotyczące odniesień do innych przedmiotów są równomiernie rozłożone. Autorzy katechetycznych dokumentów we wszystkich obszarach rozwoju (fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym) proponują konkretne odniesienia, nawiązania, inspiracje. W edukacji wczesnoszkolnej oraz klas IV odniesienia do treści innych przedmiotów rozkładają się już w sposób dużo bardziej zróżnicowany. Najwięcej odwołań w zakresie korelacji odnajdujemy w kontekście edukacji polonistycznej. Większość z tych elementów dotyczy przywołania przykładów bohaterów lektur lub filmów, prezentujących określone postawy w kontekście proponowanych tematów. Nieco mniej odwołań odnajdujemy do edukacji społecznej, przyrodniczej, muzycznej, plastycznej czy technicznej. W kontekście edukacji matematycznej dokumenty katechetyczne odnoszą się tylko do jednej kwestii. Korelacja z obcym językiem nowożytnym dotyczy znajomości słownictwa religijnego oraz modlitw. Analizując obowiązujący program nauczania religii na tym etapie edukacyjnym, można dostrzec brak bezpośredniej korelacji z wychowaniem fizycznym oraz informatyką (Podpora, 2011), choć podstawa programowa, również je zaleca. W żadnym z dokumentów katechetycznych, w odniesieniu do edukacji przedszkolnej oraz klas I–IV szkół podstawowych, autorzy nie podjęli treści dotyczących korelacji z etyką. Na kolejnych etapach edukacyjnych odniesienia do wychowania fizycznego oraz informatyki (jak i innych przedmiotów) znajdują swoje miejsce zarówno w podstawie programowej, jak i programie. Brak w nich korelacji z etyką, choć na etapie szkół ponadpodstawowych odnajdujemy korelację z filozofią (Wróblewski, 2011). Nie jest to równoznaczne z całkowitym pomijaniem celów, zadań i treści z zakresu etyki. Autorzy podstawy programowej katechezy nawiązują do zagadnień, które w podstawie programowej kształcenia ogólnego zostały zaplanowane w ramach przedmiotu etyka. Niemniej uwzględnienie korelacji nauczania religii z etyką wydaje się być pożądane, zwłaszcza w kontekście zapowiadanych zmian związanych z obligatoryjnością tego przedmiotu.

Po drugie, istotną kwestią podjętego tematu jest jednokierunkowość korelacji nauczania religii z pozostałymi przedmiotami. Jak zauważa Anna Zellma, „w dokumentach programowych kształcenia ogólnego brakuje korelacji z nauczaniem religii. Tak więc zadanie korelacji treści nauczania religii z przedmiotami kształcenia ogólnego wydaje się jednowymiarowe. Jest ono planowane tylko w dokumentach programowych dotyczących nauczania religii” (Zellma, 2011b, s. 9). Pojęcie korelacji w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego występuje tylko trzy razy (w kontekście plastyki, edukacji dla bezpieczeństwa oraz edukacji ucznia z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym). Wszędzie tam odnajdujemy krótką wzmiankę o konieczności korelacji z innymi przedmiotami.

Po trzecie, aby mówić o korelacji, która będzie spełniać swoje zadania i funkcje, konieczna jest odpowiednia formacja nauczycieli religii w zakresie znajomości podstawowych informacji z innych przedmiotów. Postulat, jaki w jednym z artykułów wysunęli Edward Wiszowaty i Anna Zellma, w odniesieniu do korelacji nauczania religii z edukacją dla bezpieczeństwa ma jednak uniwersalne znaczenie (Wiszowaty i Zellma, 2012). Nauczyciele religii potrzebują odpowiedniego doskonalenia merytorycznego w zakresie

tematyki poszczególnych przedmiotów. Szczególnie istotne wydaje się doskonalenie w zakresie przedmiotów, wobec których korelacja pełni funkcję kompensacyjną czy nawet polemiczną. Do takich wniosków prowadzą aktualne potrzeby edukacyjne w zakresie podejmowania m.in. problemów bioetycznych i ekologicznych. Jak zauważa Zellma, tego rodzaju zagadnienia wzbudzają współcześnie liczne kontrowersje i zainteresowania uczniów. Podejmowanie ich w toku lekcji religii nie tylko przyczynia się do aktywizowania uczniów, ale także do motywowania ich w procesie poszukiwania prawdy. „Powstaje zatem potrzeba, by z aktualnych problemów bioetycznych i ekologicznych uczynić przestrzeń dialogu interdyscyplinarnego, angażującego uczestników lekcji religii” (Zellma, 2011a, s. 97). Podobnie rzecz ma się z korelacją nauczania religii z historią. W wielu podręcznikach tego przedmiotu niektóre tematy (kryzys w Kościele X i XI w., inkwizycja czy wyprawy krzyżowe) przedstawione są tylko z jednej perspektywy, a czasem nawet w sposób błędny. Przy czym, jak słusznie zauważa Paweł Mąkosa,

nikt nie oczekuje od podręczników historii przedstawiania faktów w perspektywie teologicznej. Obowiązkiem jednak każdej dziedziny wiedzy jest obiektywizm rozumiany także, jako pełny, a nie wybiórczy obraz rzeczywistości. W przeciwnym razie korelacja od strony nauczania religii musi podejmować funkcję kompensacyjną czy wręcz polemiczną. Optymalnym rozwiązaniem byłoby jednak uniknięcie takiej konieczności i skoncentrowanie się na pogłębieniu wymiaru religijnego omawianych kwestii (Mąkosa, 2011, s. 79).

Poza odpowiednim doskonaleniem merytorycznym nauczycieli religii w kwestii korelacji warto także podkreślić taką potrzebę w odniesieniu do nauczycieli innych przedmiotów. Praktyka kształcenia nauczycieli skupiona jest przede wszystkim na przygotowaniu w obszarze konkretnych specjalizacji nauczycielskich. Bardzo nieliczne praktyczne oddziaływania w obszarze korelacji międzyprzedmiotowej związane są z interdyscyplinarnymi projektami edukacyjnymi oraz przedszkolami i szkołami specjalnymi, które stosują autorskie rozwiązania (Kiciński, 2022). W tym też kontekście warto byłoby poszerzyć ofertę doskonalenia zawodowego (zarówno na poziomie studiów, jak i kształcenia ustawicznego) dla wszystkich nauczycieli poszczególnych przedmiotów.

W *Encyklopedii Pedagogicznej* czytamy, że „korelacja to jedna z tych dydaktycznych zasad, która czeka na swój renesans” (Kulpa, 1996, s. 291). Niestety wciąż stanowi ona wyzwanie, zwłaszcza w odniesieniu do podstawy kształcenia ogólnego. W porównaniu z tą podstawą, program nauczania religii oraz podstawa programowa katechezy zawierają bardzo obszerną propozycję korelacji międzyprzedmiotowej. Dotyczy to w szczególności wyższych etapów edukacyjnych, choć i w nauczaniu przedszkolnym, jak i klas I–IV szkoły podstawowej propozycja ta zawiera konkretne odniesienia treści i zadań. Na ile jednak propozycje te odzwierciedlone zostały w podręcznikach do nauczania religii, pozostaje kwestią otwartą na kolejne badania i analizy.

Bibliografia

- Centrum Badania Opinii Społecznej (2022). Komunikat z badań. *Dlaczego Polacy odchodzą od Kościoła?* Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Duraj-Nowakowa, K. (1997). *Modelowanie systemowe w pedagogice*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Jan Paweł II (1979). *Adhortacja apostolska Catechesi tradendae o katechizacji w naszych czasach*. Pobrano z https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/adhortacje/catechesi.html

- Kiciński, A. (2011). Wstęp. W: A. Kiciński (red.), *Korelacja nauki religii katolickiej z edukacją szkolną* (s. 7-14). Lublin: Wydawnictwo Natan.
- Kiciński, A. (2022). Korelacja w katechezie. W: J. Kochel i J. Kistorz (red.), *Leksykon katechetyczny* (s. 382–384), Kielce: Jedność.
- Komeński, J. A. (1956). *Wielka dydaktyka*. Wrocław: Zakład Imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski (2018). Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- Konferencja Episkopatu Polski (2001). Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce.
- Konferencja Episkopatu Polski. (2018). Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- Kistorz, J. (2018). Korelacja lekcji religii z etyką – sens czy bezsens? *Teologia praktyczna*, 19, 91–101.
- Kulpa, J. (1993). Korelacja. W: W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*. Warszawa: Fundacja Innowacja.
- Kusz, G. (2002). Korelacja w katechetyce. W: *Encyklopedia Katolicka* (kol. 849). Lublin: TN KUL.
- Mąkosza, P. (2011). Korelacja nauczania religii z historią w pierwszej klasie gimnazjum. W: A. Kiciński (red.), *Korelacja nauki religii katolickiej z edukacją szkolną* (s. 71–80). Lublin: Wydawnictwo Natan.
- Minister Edukacji Narodowej (2017). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. Pobrano z <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf>
- Melosik, Z. (2003). Pedagogika pragmatyzmu. W: Z. Kwieciński i B. Śliwerski (red.), *Pedagogika* (t. 1, s. 307–323). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Okoń, W. (2001). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji (2020). Dyrektorium o katechizacji. Kielce: Jedność.
- Podpora, R. (2011). Korelacja nauki religii katolickiej z informatyką. W: A. Kiciński (red.), *Korelacja nauki religii katolickiej z edukacją szkolną* (s. 153–169). Lublin: Wydawnictwo Natan.
- Szpet, J. (1999). *Dydaktyka katechezy*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Sztobryn, S. (2015). Historia wychowania. W: B. Śliwerski (red), *Pedagogika* (t. 1, s. 1–77). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
- Tillich, P. (1987). *Dynamika wiary*. Przeł. A. Szostakiewicz. Poznań: W drodze.
- Tomasik, P. (2003). Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną. *Katecheta*, 7–8, s. 9–15.
- Tomasik, P. (2004). *Religia w dialogu z edukacją. Studium na temat korelacji nauczania religii katolickiej z polską edukacją szkolną*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Wiszowaty, E. i Zellma, A. (2012). Korelacja nauczania religii z edukacją dla bezpieczeństwa w gimnazjum i w szkołach ponadgimnazjalnych. *Studia Redemptorystowskie*, 10, 362–378.
- Wołkiewicz, A. (2018). *Główne idee polskich programów katechetycznych*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe.
- Wróblewski, Z. (2011). Pośrednicząca funkcja filozofii w katechezie. W: A. Kiciński (red.), *Korelacja nauki religii katolickiej z edukacją szkolną* (s. 171–185). Lublin: Wydawnictwo Natan.
- Zajac, M. (2011). Korelacja nauczania religii z wychowaniem fizycznym. W: A. Kiciński (red.), *Korelacja nauki religii katolickiej z edukacją szkolną* (s. 117–124). Lublin: Wydawnictwo Natan.
- Zellma, A. (2011a). Korelacja nauki religii katolickiej z biologią na podstawie nowych założeń programowych. W: A. Kiciński (red.), *Korelacja nauki religii katolickiej z edukacją szkolną* (s. 81–99). Lublin: Wydawnictwo Natan.
- Zellma, A. (2011b). Nowa formuła korelacji w edukacji szkolnej i jej realizacja w nauczaniu religii. *Katecheta*, 5, 5–16.
- Zellma, A. i Czupryński, W. (2020). Korelacja nauczania religii z katechezą parafialną we współczesnym dyskursie polskich katechetyków. *Teologia i Człowiek*, 49, 1, 87–107.